

**НАРОДНА СЛОВЕСНІСТЬ У ЗМІСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
ФАХІВЦІВ У КЛАСИЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ СТ.)**

В освітній практиці другої половини ХІХ ст. відбуваються процеси оновлення змісту філологічної та історичної спеціалізованої підготовки майбутніх учителів. У провідних класичних університетах спостерігається інтенсифікація вивчення народної словесності у процесі опанування базових та спеціалізованих дисциплін. Зауважимо, що як окрема дисципліна народна словесність не вивчалась, водночас з ініціативи вдумливих, ерудованих, науково талановитих, національно свідомих, громадсько активних викладачів університетів здійснювалась щодо студентської молоді активна педагогічна дія, що детермінувала своєрідне «назрівання» цілісного фольклористичного руху на українських теренах вже на початку ХХ ст.

Новий етап вивчення народної словесності пов'язаний передусім з відкриттям у 1848 р. при Університеті Яна Казимира (Львівському університеті) першої кафедри руської словесності на чолі вже з відомим на українських теренах і за кордоном філологом, фольклористом, слов'янознавцем Яковом Головацьким. Від початку заснування кафедри постало питання методологічних пошуків вивчення історії руської словесності, загалом дисциплін філологічного циклу, зокрема, й вивчення народної словесності. Перший професор руської словесності у Львівському університеті Я. Головацький у власних методологічних пошуках «намагався поєднати традиції романтичного захоплення літературою, яке він виніс з часу творення «Русалки Дністрової», з методикою порівняльних студій та культурно-історичних дослідів» [1, с. 59]. 1849 р. вийшли друком його лекційні матеріали «Три вступительні преподаванія о русской словесности. Сочиненіе Якова Головацкого, публ. Профессора Руского языка и Словесности Руской при ц.к. Львовском Университете (Во Львове, 1849. – 30 с.)». Ідеї Я. Головацького сприяли оновленню змісту дисциплін філологічного циклу, зокрема, щодо наповнення їх фольклорним та етнографічним матеріалом з метою підкреслення національної специфіки розвитку історії української літератури. Народна словесність визначалась як унікальна складова культури, яка у етичному, естетичному вимірах визначила подальший поступ українського письменства, стала джерелом, особливою стадією літературного процесу.

Наприкінці 60-х рр. ХІХ ст. у Львівському університеті розпочався новий етап викладання дисциплін філологічного циклу для майбутніх учителів-словесників, істориків. 1867 р. кафедру руської словесності очолив професор О. Огоновський, який активізував розробку питання методологічних засад викладання курсів мови і літератури, насамперед, це проблема викладання народною, розмовною мовою (на відміну від Я. Головацького). Для О. Огоновського як учня засновника порівняльно-

історичної граматики слов'янських мов Ф. Міклошича була близькою ідея самотності української мови, у реалізації якої його учитель використовував український матеріал з етимології, топономастики, народної словесності, досліджував мову циган України.

О. Огоновський став зачинателем історичного принципу вивчення літературного процесу, що втілювалось в його освітній практиці, у змісті викладання дисциплін літературознавчого спрямування. Ідея унікальності українського літературного процесу, а також національної специфіки української народної словесності реалізувалась у фундаментальній праці «Історія літератури руської», четвертий том якої присвячений аналізу досвіду вивчення усної народної творчості, збирацької та видавничої діяльності відомих фольклористів, зокрема педагогів, у XVIII – першій половині XIX ст.

У 1880 – 1890-х рр. О. Огоновський викладав спектр літературознавчих дисциплін, окремі з яких варіювались щороку: «Перегляд історії літератури руської», «Пояснення староруського пам'ятника «Слово о полку Ігоревім» «Історію літератури руської у віці XVI і XVII», «Письменные вправы и устни розправы о важнейших предметах литературных и грамматических», «Історія руської літератури в XVII – XVIII в.», «Пояснения летописи Несторовой», «Митология славянська», «Найновейший период истории русской литературы». Зміст лекційних та практичних занять під керівництвом проф. О. Огоновського засвідчує, що народна словесність вивчалась як чинник розвитку літератури, джерело мовознавчих студій, визначальний фактор становлення вітчизняного і слов'янського літературного процесу.

Протягом 1850 – 1870-х рр. в Університеті Святого Володимира (Київському університеті) викладались базові дисципліни «Слов'янські древності», «Історія російської словесності». Очевидно, у змісті цих базових дисциплін вивчалась народна словесність, етнографічна специфіка народів слов'янського світу, що засвідчує синтез географічних відомостей, етнографічної та фольклорної складової культури в історичній ретроспективі. Власне, такий комплексний підхід був одним із основних у процесі вивчення дисциплін філологічного та історичного циклів у класичних університетах. Зумовлене його використання загальною науковою невизначеністю предмету етнографії, фольклористики (поняття, яке ще у середині XIX ст. не здобуло наукового обґрунтування!), антропології, народознавства, українознавства.

1846 р. в Університеті Святого Володимира почав працювати М. Костомаров. Його підхід до структурування змісту дисциплін історичного спрямування, теоретико-методологічні засади аналізу історичних подій свідчать про інтерес до народної словесності, етнічної міфології. Крізь призму міфологічних уявлень народу, символічного світосприйняття, втіленого в уснопоетичних текстах, відображення у фольклорі значущих для народу історичних подій М. Костомаров структурував лекційні матеріали до дисциплін історичного циклу, про що свідчить його праця «Слов'янська міфологія». Ця праця засвідчила переломний етап у вивченні народної словесності у підготовці майбутніх філологів та істориків, адже у змісті

спеціальних дисциплін спостерігались елементи контекстуального вивчення народної словесності: крізь призму історичного дискурсу, психологічних характеристик етносу, філософсько-світоглядних засад українського народу.

З кінця 1870-х рр. у Київському університеті викладав проф. В. Антонович, який, за спогадами його учня Д. Багалія, у майбутньому професора Харківського університету, засновника історико-філологічного товариства при цьому навчальному закладі, «був професором «російської історії» і повинен був читати «отделы русской истории», але під цією офіційною термінологією ховався зміст української історії за стародавньої князівської й литовсько-польської доби, а так само начерк українського джерелознавство» [3, с. 275]. Тому, очевидно, фольклорний матеріал, народна словесність слугувати професору В. Антоновичу джерелом вивчення історичних процесів, етико-естетичним вираженням знаменних подій. Це, безумовно, знайшло відбиток у змісті дисциплін історичного циклу.

З 1875 р. у Київському університеті викладав проф. О. Котляревський, який викликав у студентів історико-філологічного факультету інтерес насамперед своїми лекціями і працями «в галузі народної словесності, що студії над нею він ставив на історичних ґрунт» [3, с. 280]. Д. Багалій згадував, що «цікавився він (О. Котляревський) пам'ятками української народної словесності за молодих років на Поділлі», «сам записував думи і казки» [3, с. 275]. Таким чином, викладачі університетів спрямовувати свої наукові зацікавлення на дослідження народної словесності як джерелознавчої бази історії українського народу, що, безперечно, накладало відбиток на зміст історичної та філологічної підготовки майбутніх учителів.

Водночас з 1880-х рр. у навчальні плани підготовки студентів історико-філологічного факультету Університету Святого Володимира були введені дисципліни, які за сучасною термінологією можна віднести до дисциплін фольклористичного циклу. У період 1880 – у перше десятиліття ХХ ст. в університеті викладав професор, якого можна назвати викладачем європейського типу мислення, – М. Дашкевич, який був автором і розробником унікальних курсів: історія літератур, історія казки, повісті і роману, історія епосу, історія давньої народної словесності, історія французької літератури, історія італійської літератури тощо. Архівні документи, збережені програми курсів надають можливість проаналізувати прогресивні ознаки розвитку філології, зокрема, фольклористики, в умовах університетської освіти, де наукові пошуки викладачів реалізовувались у процесі професійної підготовки студентів – майбутніх учителів-філологів та істориків.

Очевидно, М. Дашкевича можна вважати одним із перших викладачів, які в умовах класичної університетської освіти почав викладати народну словесність не як вкраплення у зміст літературознавчих, мовознавчих, історичних дисциплін, а як повноцінний курс – «Історія давньої народної словесності», у якому він намагався «представити розвиток народної словесності, починаючи з найдавнішої...» [2]. М. Дашкевич у процесі викладання дисциплін літературознавчого циклу, зокрема, історії літератури,

приділяв значну увагу народній словесності як чиннику розвитку української і європейської літератур загалом.

Варто зазначити, що викладачі інших вищих навчальних закладів також усвідомлювали необхідність вивчення народної словесності у змісті базових курсів у процесі професійної підготовки майбутніх учителів-філологів та істориків, а також сприяли впровадженню у навчальні плани власне фольклористичних дисциплін. Зокрема, у Ніжинському історико-філологічному інституті (1875 – 1917) студенти слов'янського відділення – майбутні вчителі-філологи – протягом чотирьох років навчання опановували цикл спеціальних дисциплін: історію слов'янських літератур (2 год. на тиждень), історію російської літератури (1 год.), історію російської мови (2 год.), теорію словесності (2 год.), слов'янську діалектологію (2 год.), розбір підручників церковнослов'янської та російської мов (1 год.), народну словесність (2 год.) [4, с. 87-88]. Цей факт підтверджує тенденцію зростання свідомої позиції викладачів щодо вивчення народної культури, мистецтва, народнопоетичної пісенності, що мало сприяти професійному осмисленню фольклорного арсеналу української культури, відповідно формуванню у майбутнього фахівця (педагога!) аксіологічної позиції щодо ретрансляції здобутих знань з народної словесності у практику гімназійної та середньої освіти.

Отже, у другій половині XIX ст. у класичних університетах спостерігається тенденція оновлення змісту професійної підготовки майбутніх філологів та істориків у напрямі вивчення народної словесності на науково обґрунтованих засадах, з урахуванням ідей аналізу фольклору зарубіжними ученими. Насамперед варто відзначити, що народна словесність вивчалась як складова дисциплін лінгвістичного, літературознавчого, історичного циклів, що сприяло комплексному підходу до аналізу ідейної специфіки, стилістичних, жанрологічних, сюжетних особливостей фольклорних творів. Водночас у цей період відбувається реформування у напрямі вивчення народнословесної традиції в університетах – вона стає об'єктом комплексного аналізу у межах дисциплін власне фольклористичного циклу завдяки інтелектуальному потенціалу, цілісній аксіологічній позиції викладачів. Безумовно, це сприяло кристалізації науково-методологічних та методичних засад вивчення народної словесності та їх реалізації в освітній практиці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гнатюк М. Розвиток літературознавчих концепцій у Львівському університеті (1848 – 1918) // Українська філологія: школи, постаті, проблеми: зб. наук. праць Міжнар. наук. конф., присвяченої 150-річчю від заснування кафедри української словесності у Львівському університеті. – Львів: Світ, 1999. – Ч. 1. – С. 56-64.

2. Дашкевич Н.П. История древнейшей народной словесности (1881, март). Лекции, читанные в университете Св. Владимира. Автограф //

Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського. – Ф. 65. – Од. зб. 9. – Арк. 1-35.

3. З іменем Святого Володимира: У 2-х кн. – Кн. 1 / Упор. В. Короткий, В. Ульяновський. – К.: Заповіт, 1994. – 398 с.

4. Киричок І.І. Професійно-педагогічна підготовка вчителів у Ніжинському історико-філологічному інституті (1875 – 1917): дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки; Ніжинський державний університет ім.М. Гоголя / Інна Іванівна Киричок. – Ніжин, 2007. – 364 с.